

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

GÜLSÜMXANIM ATABALA QIZI HASİLOVA

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ VƏ FOLKLOR

5719.01 - Folklorşünaslıq

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2016

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun “Folklor və yazılı ədəbiyyat” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Kamran İmran oğlu Əliyev
Əməkdar elm xadimi,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Rəsmi opponentlər:

Yeganə Nəhmətulla qızı İsmayılova
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Mətanət Yaqub qızı Yaqubqızı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı müəssisə:

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universitetinin “Azərbaycan və dünya
ədəbiyyatı” kafedrası

Müdəfiə “__23__” 11____2016 - cı il saat ____ -da
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun nəzdində
fəaliyyət göstərən FD 01.201 Dissertasiya Şurasının iclasında
keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı şəhəri, İçərişəhər, 8-ci Kiçik Qala döngəsi, 31

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat “____” _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent:

Afaq Xürrəm qızı Ramazanova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan nəsrİ öz tarixi inkişafını böyük bir zamanın başlanğıcından alaraq bütün dövrlərdə onun sosial-siyasi, əxlaqi-mənəvi və fəlsəfi problemləri ilə ədəbi prosesə qoşulmuşdur. Bu prosesdə fərqləndirilən yaradıcılıq təmayülləri isə yazıçı dünyagörüşündən və düşüncəsindən qaynaqlanmışdır. Nəsrimizin 1960-2000-ci illərini əhatə edən və tarixi dövr baxımından fərqli ədəbi proseslərdə yaxından iştirak edən, ədəbiyyatımızda öz mövqeyi olan yazıçılarımızdan biri də Əzizə Cəfərzadədir (1921-2003). Ədibin yaradıcılıq irsini 1960-1970-ci illər, 1980-1990-ci illər və nəhayət, 2000-ci illərə görə dövrləşdirmək mümkündür.

Ə.Cəfərzadənin zəngin bədii irsi bir fikri xüsusi olaraq vurğulamağa əsas verir ki, bu irs xəlqidir, obrazları, təsvir olunan məkanı və bədii dili ilə milli-mənəvi mədəniyyətimizin, varlığımızın inikasıdır. Ədibin bütöv yaradıcılığını səciyyələndirən xəlqilik hər şeydən əvvəl yazıçının şifahi xalq ədəbiyyatımızın nümunələrindən öz əsərlərində yerli-yerində istifadə etməsi, əsərlərinin forma, məzmun və mündəricəsində, təsvir və təhkiyəsində folklor süjetlərindən və canlı xalq danışığı dilindən yaradıcı şəkildə bəhrələnməsidir.

Xalq ədəbiyyatı örnəklərinin toplanılması işinə maraqlı, ardıcıl şəkildə bu istiqamətdə aparılan elmi-nəzəri araşdırmalar Ə.Cəfərzadəyə bədii yaradıcılığında folklorizmlərdən istifadəyə daha dəqiq yanaşmaya əsas vermişdir. Çoxsaylı romanları, hekayə və publisistikası, bir sözlə, bədii yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini zənginləşdirən yazıçı bütöv yaradıcılığını xalq məişətinə və həyatına bağlamaqla folklorumuzun müxtəlif janrlarına – bayatı, layla, əfsanə, atalar sözü və lətifələrə əsərlərində geniş yer vermiş, böyük folklor xəzinəsini yazılı ədəbiyyata gətirməyin yollarını zənginləşdirmişdir. Azərbaycan klassik sənətkarları – N. Gəncəvi, M.Füzuli, M.P.Vaqif, M.Ə.Sabir, C. Məmmədquluzadə və b. korifeylərdən yol alan bu ənənəni öz tarixi-bədii bütövlüyündən ayırmayan Ə.Cəfərzadə folklorizmləri Azərbaycan nəsrİ, xüsusilə romanının səciyyəvi keyfiyyətinə çevirmişdir.

Qeyd edək ki, Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında folklorizmin öyrənilməsi eyni zamanda Azərbaycan nəsrinin yeni mərhələsində paralel və mürəkkəb konstruksiyaya malik janrın bu istiqamətdəki axtarıqlarının nəticəsi kimi də maraqlı doğurur. Nəzərə almaq lazımdır ki, şifahi xalq ədəbiyyatının zəngin, təkrarolunmaz xəzinəsinin yazılı ədəbiyyatın strukturu və mahiyyətində yer alması həm də bu əsərlərin daha fərqli

prizmadan qavranılması, bədii nümunənin ideya-estetik bütövlüyünün müəyyənləşdirməsinə imkan verir.

Bu mənada Ə.Cəfərzadə nəsrinin fərqli folklor müstəvisində bədiilik axtarıqlarının əsasında öyrənilməsi olduqca aktualdır.

Mövzunun tədqiq tarixi. “Ə.Cəfərzadə və folklor” mövzusu bir problem olaraq indiyədək ayrıca bir elmi tədqiqata cəlb olunmamışdır. Yalnız ədibin bu və ya digər romanlarının, povest və hekayələrinin ideya-bədii xüsusiyyətləri haqqında danışılarkən folklor örnəklərindən faydalanma və xalq dili məsələlərinə toxunulmuşdur.

Əzizə Cəfərzadə haqqında fəlsəfə doktoru A.T.Əliyeva “Əzizə Cəfərzadənin bədii yaradıcılığı” (2005) mövzusunda tədqiqat aparıb və eyni mövzuda “Əzizə Cəfərzadənin bədii dünyası” adlı kitab nəşr etdirib. Ədibin 80 illik yubileyi ərəfəsində yaradıcılığı ilə bağlı bir necə tədqiqat əsəri nəşr edilmişdir. O cümlədən filologiya elmləri doktoru, professor İ.Əliyevanın “El anası – Əzizə Cəfərzadə”(2001)¹ monoqrafiyası, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru A.Zeynallının “Qüdrətli sənətkar” (2001)² adlı kitabı, publisist N.Məmmədlinin “80 budağın hərəsindən bir yarpaq”(2001)³ adlı kitabı və s. əsərlər işıq üzü görmüşdür.

İ.Əliyeva “El anası – Əzizə Cəfərzadə” (2001) monoqrafiyasında yazıçının yaradıcılığının çoxşaxəliliyinə diqqət yetirmiş, Ə.Cəfərzadə nəsrinin özünəməxsusluğunun formalaşmasında folklor qaynaqlarının xüsusi rola malik olduğunu üzə çıxarmışdır.

A.Zeynallı “Qüdrətli sənətkar” (2001) adlı kitabında yazıçının yaradıcılığının təhlili ilə yanaşı, ona həsr olunmuş şeirləri, ünvanlanmış məktubları və biblioqrafik göstəricini dərc etdirmişdir. Kitabda folklor məsələlərinə də toxunulmuşdur.

N.Məmmədli Əzizə Cəfərzadənin həyat və yaradıcılığını bədii-publisistik şəkildə araşdırmış, həmçinin kitaba yazıçının əsərləri əsasında aparılmış tədqiqat işlərini də əlavə etmişdir. Qeyd edək ki, bu tədqiqat işlərinin arasında onun folklor yaradıcılığı əsasında aparılmış araşdırmaları da öz əksini tapmışdır.

Bunlarla yanaşı, müxtəlif illərdə mətbuat səhifələrində yazıçının yaradıcılığı ilə bağlı bir çox məqalələrə də rast gəlirik. C.Məmmədov “Tənqidçi və bədii söz ustası” (1981), T.Salamoğlu “Yazıçı, alim, pedaqoq” (2002), Z.Salmanova “Söz sənəti sorağında” (1981), A.Kafkasiyalı “Azərbaycanın Ana yazarı”(1989), V.Sultanlı “Yaddaş

¹ Əliyeva İ. El anası-Ə.Cəfərzadə. Bakı: Elm, 2001, s.64

² Zeynallı A. Qüdrətli sənətkar. Bakı: BSU nəşriyyatı, 2001, s.144

³ Məmmədlinin N. 80 budağın hərəsindən bir yarpaq. Bakı, Çıraq, 2001, s. 200

açarı”, B.Nəbiyev “Ədəbi düşüncələr” (1971), Q.Paşayev “Son şəkil” (2003), A.Hüseynov “Nəsrimiz və keçmişimiz” (1982), S.Vaqifoğlu “Ədəbiyyatımızın ağbirçəyi” (2001), T.Hüseynoğlu “Söz – tarixin yuvası” (2000) və s. kimi əsərlərdə Ə.Cəfərzadə yaradıcılığını müxtəlif tərəflərindən səciyyələndirmişlər. Bu əsərlərin hamısında Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında folklordan istifadə bu və ya başqa dərəcədə qeyd olunmuş, bu problemin ayrıca, sistemli şəkildə tədqiq olunması aktual problem kimi daim vurğulanmışdır.

Dissertasiyada mövzunun tədqiq tarixinin öyrənilməsi “Ə.Cəfərzadə və folklor” probleminin üç mühüm tərəfini üzə çıxarmışdır:

Birincisi, Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında tədqiqatda şərti olaraq “folklorizm” adı altında ümumiləşdirdiyimiz bədii layın, bədii mənə səviyyəsinin xüsusi çəkisinin yüksək olması;

İkincisi, Ə.Cəfərzadənin elmi yaradıcılığında folklor məsələlərinin aparıcı mövqeyə malik olması;

Üçüncüsü, “Ə.Cəfərzadə və folklor” mövzusunun Azərbaycan filologiyası və folklorşünaslığının həlli vacib problemlərindən olmasının tədqiqatçılar tərəfindən təkidlə vurğulanması.

Dissertasiyanın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın obyektində Əzizə Cəfərzadənin zəngin ədəbi, bədii və elmi irsi durur. Tədqiqatın predmetini isə yazıçının bu zəngin ədəbi, bədii irsində folklordan istifadənin yolları və üsullarının araşdırılması təşkil edir.

Əzizə Cəfərzadə yaradıcılığa 1937-ci ildə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə dərc etdirdiyi “Əzrayıl” hekayəsi ilə başlamışdır. Ədibin 1960-cı illərdə yazdığı “Natəvan haqqında hekayələr” (1963), “Qızımın hekayələri” (1964), “Sahibsiz ev” (1966), “Əllərini mənə ver” (1969) kitablarında toplanan bədii nümunələr daha çox bioqrafik səciyyə daşımaqla Ə.Cəfərzadənin xalq məişətinə, milli xüsusiyyətlərə bağlılığının təcəssümü olaraq seçilirdi. 1970-1980-ci illərdə ədəbiyyatda milli təəssübkeşlik ideyalarının inkişaf tapdığı bir dövrdə Ə.Cəfərzadə oxucuların rəğbətini qazanan tarixi roman və povestlərini yazır. “Aləmdə səsim var mənim” (1972), “Vətənə qayıt” (1977), “Yad et məni” (1980), “Bakı – 1501” (1981), “Cəlaliyyə” (1983), “Sabir” (1989) və s. əsərləri ilə ədib xalqın unudulmaz şəxsiyyətlərinin obrazını canlandırmaqla bərabər, onların təmsil olunduğu xalqın mübarizəsini, arzu və ideallarını sənətə gətirmişdir. Ardıcıl olaraq 1990-2000-ci illərə təsadüf edən “Eldən-elə” (1992), “Gülüstandan öncə” (1996), “Zərrintac-Tahirə” (1996), “Bir səsin faciəsi” (1997), “İşığa doğru” (1998), “Bəla” (1999), “Rübabə Sultanım”

(2001), “Xəzərin göz yaşları” (2002), “Eşq sultanı” (2002) əsərləri ilə Ə.Cəfərzadə oxucularını yaxın və uzaq tarixi keçmişə qaytarmışdır.

Ə.Cəfərzadə irsinin folklorlardan qaynaqlanması yazıçının nəsrimizdəki milliliyi qoruması təəssübkeşliyinin yalnız bir istiqamətidir. Ə.Cəfərzadə həm də folklorumuzun fədakar araşdırıcısı və toplayıcısıdır. “Fatma xanım Kəminə” (1971), “Könül çırpıntıları” (1972), “Azərbaycan aşiq və şair qadınları” (1974), “Şirvanın üç şairi” (1976), Mücrim Kərim Vardani “Sünbülüstən” (1978), Abdulla Padarlıının “Seçilmiş əsərləri” (1979), “Hər budaqdan bir yarpaq” (1983) və s. kitabların tərtibatı, eləcə də “Azərbaycan poeziyasında xalq şeiri üslubu” (XIX əsrin materialları əsasında) adlı monoqrafik tədqiqat Ə.Cəfərzadəyə məxsus olmaqla ədibin folklorşünaslıq sahəsinə olan maraq və düşüncəsini əks etdirməkdədir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işində əsas məqsəd “Ə.Cəfərzadə və folklor” problemini Azərbaycan filoloji-folklorşünaslıq fikrinin zəngin nəzəri-metodoloji bazası əsasında mümkün elmi istiqamətlərdə hərtərəfli araşdırmaqdır. Bu məqsəd iki istiqaməti nəzərdə tutmuşdur:

Birincisi, yazıçı-alimin folklorşünaslıq görüşlərinin elmi-nəzəri istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və tədqiq etmək;

İkincisi, yazıçının bədii yaradıcılığında folklorizmlərdən istifadə probleminin araşdırılması.

Dissertasiyanın qarşısında duran məqsəd aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutmuşdur:

– Ə.Cəfərzadənin elmi yaradıcılığında xalq lirikasına baxışların tədqiqi;

– Yazıçı-alimin ədəbiyyat-folklor münasibətlər modeli haqqındakı elmi düşüncələrinin öyrənilməsi;

– Müəllifin ayrı-ayrı folklor janrlarına baxışlarının özünəməxsus cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

– Ə.Cəfərzadənin Azərbaycan folklor söyləyiciliyi mədəniyyətinin əsas siması olan aşıqların yaradıcılığının öyrənilməsi sahəsindəki fəaliyyətinin tədqiqi və bununla bağlı elmi düşüncələrinin sistemləşdirilməsi;

– Yazıçı-alimin milli adət-ənənələrin, mərasim folklorunun, xüsusilə Novruz bayramının tədqiqi ilə bağlı araşdırmalarının təhlili;

– Yazıçının bədii yaradıcılığında lirik folklor janrlarından emosional-lirik lövhələrin yaradılmasında istifadə imkanlarının araşdırılması;

– Ə.Cəfərzadənin bədii əsərlərində mərasim folkloru, onun ayrı-ayrı janrlarından istifadə məsələlərinin tədqiqi;

– Müəllifin bədii təhkiyəsində folklor janrı kimi lətifələrin yeri, rolu və mətnyaradıcı imkanlarının araşdırılması;

– Yazıçının bədii yaradıcılığında uşaq folkloru nümunələrindən yaradıcı istifadənin miqyası, məzmunu və əhəmiyyətinin öyrənilməsi;

– Nitq-deyim folkloru mətnlərindən bədii dilin poetik hədudlarının genişləndirilməsində istifadə məsələlərinin tədqiqi və s.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada əldə olunmuş nəticələrin yeniliyi ilk növbədə mövzunun aktuallığı ilə müəyyənləşir. Belə ki, Azərbaycan folklorşünaslığında və ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə bu tədqiqatda Ə.Cəfərzadənin bədii irsi və elmi yaradıcılığı folklorizm problemi əsasında təhlil olunmuşdur. Eləcə də nəsr əsərlərində folklor janrları və onların təzahür formaları sistemli şəkildə araşdırılmışdır. Bədii əsərin ədəbi təşkilində xalq ədəbiyyatı nümunələrindən yaradıcı şəkildə istifadənin Ə.Cəfərzadə irsinin nümunəsində tədqiqi işin əsas elmi yeniliklərindən sayıla bilər. Ümumiyyətlə, dissertasiyada əldə olunmuş yenilikləri belə qruplaşdırmaq mümkündür. Araşdırmada ilk dəfə olaraq:

– Ə.Cəfərzadənin irsi bütöv şəkildə tədqiqata cəlb olunmuş, yazıçı-alimin həm elmi, həm də bədii yaradıcılığı vahid müstəvidə araşdırılmışdır;

– Yazıçı-alimin folklorşünaslıq görüşləri yalnız iri tədqiqat əsərləri deyil, eyni zamanda qəzet və jurnallarda nəşr olunan məqalələr əsasında araşdırmaya cəlb olunmuşdur;

– Füzuli yaradıcılığının nümunəsində Ə.Cəfərzadənin ədəbiyyat (poeziya) və folklor sahəsindəki görüşləri öyrənilmiş, özünəməxsus cəhətləri araşdırılmış və nəzəri tezislər halında elmi fikir dövryyəsinə daxil edilmişdir;

– Bayatı janrının nümunəsində yazıçı-alimin folklor janrının semantik dərinliklərinə və poetik hədudlarına nüfuz etmə imkanları öyrənilmiş, əldə olunan qənaətlər əsasında “yazıçı və janr” problemi ilə bağlı elmi-nəzəri fikirlər irəli sürülmüşdür;

– Ə.Cəfərzadənin aşıq yaradıcılığı ilə bağlı fikirləri öyrənilmiş, alim-yazıçının Azərbaycan aşığı haqqında orijinal səciyyəli düşüncələri sistemləşdirilmişdir;

– Yazıçı-alimin Novruz adət-ənənələri haqqındakı tədqiqatları əsasında onun milli düşüncədə mərasimin yeri və rolu haqqında fikirləri ümumiləşdirilmişdir;

– Yazıçının bədii düşüncəsində lirik folklorun bədiiləşmə imkanları təhlil edilərək sistemləşdirilmişdir;

– Hər bir folklor janrının müəllifin yaratdığı bədii mətnlərdə iştirakı “janr-mətn” kontekstində dəyərləndirilmiş, bununla da Ə.Cəfərzadə yaradıcılığının nümunəsində folklor janrının bədii mətnə nüfuz etmə imkanları öyrənilmişdir;

– Ə.Cəfərzadənin xalq-folklor dilindən yazılı bədii dilin imkanlarının genişləndirilməsində istifadəsi tədqiq olunaraq sistemləşdirilmişdir;

– Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında folklorun yeri, rolu, çəkisi haqqında ümumnəzəri qənaətlər əldə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi-praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində araşdırma, əsasən, Ə.Cəfərzadənin bədii irsinin folklorizm problemi üzərində öyrənildiyindən tədqiqatın nəticə və müddəalarından həm yazılı, həm də şifahi ədəbiyyatla əlaqəli aparılan tədqiqatlarda istifadə oluna bilər. Həmçinin folklor və yazılı ədəbiyyat kontekstində kompleks araşdırmalarda dissertasiya işindən qaynaqlanmaq mümkündür.

Eyni zamanda tədqiqatın əsas müddəalarından ali və orta məktəblərdə, xüsusilə milli nəsr, folklor üzrə proqramların, tədris vasitələrinin tərtibində, xüsusi kursların və folklor, ədəbiyyat nəzəriyyəsinin tədrisində istifadə oluna bilər.

İşin aprobeiasiyası. Dissertasiya işi AMEA Folklor İnstitutunun “Folklor və yazılı ədəbiyyat” şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Dissertantın işin əsas məzmununu əhatə edən məqalə və tezisləri müxtəlif elmi jurnallarda, məcmuələrdə nəşr olunmuş, ayrı-ayrı konfranslarda dinlənilmişdir.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**”ində mövzunun aktuallığından, obyekt və predmetindən, məqsəd və vəzifələrindən, işlənmə dərəcəsindən, tədqiqatın elmi yeniliyindən, metodoloji əsaslarından, nəzəri və praktik əhəmiyyətindən bəhs olunur, işin aprobeiasiyası və quruluşu barəsində məlumat verilir.

Dissertasiyanın “**Əzizə Cəfərzadənin folklorşünaslıq görüşləri**” adlanan **I fəsil** üç yarım fəsildən ibarətdir: a) “Ə.Cəfərzadə və folklor” probleminin nəzəri əsasları; b) Novruz bayramı ilə bağlı araşdırmalar; c) Xızır Nəbi obrazı haqqında;

“**Ə.Cəfərzadənin folklor probleminin nəzəri əsasları**” adlanan

birinci yarımfəsildə Ə.Cəfərzadənin folklor probleminə münasibəti öyrənilmişdir. Yarımfəsildə həmçinin yazıçının “Füzuli əsərlərinin xalq ədəbiyyatına təsiri haqqında bir neçə söz” adlı məqaləsi bu aspektdən təhlil edilmişdir. Ə.Cəfərzadəyə görə, şifahi xalq ədəbiyyatı, onun əsrlər boyunca cilalana-cilalana gələn sənət inciləri Füzuli yaradıcılığının poetik qaynaqlarından birini təşkil edir. “Füzuli-folklor” münasibətləri ikitərəfli, daha doğrusu, qarşılıqlı yaradıcılıq prosesi olmuşdur. Füzuli yaradıcılığında folklor ilk növbədə folklor dilindən yaradıcı şəkildə istifadədə ifadə olunur. Folklor Füzuli düşüncəsindən keçməklə yeni poetik səviyyə, yeni poetik obrazlılıq kəsb edir¹.

“*Novruz bayramı ilə bağlı araşdırmalar*” adlanan ikinci yarımfəsildə xalq məişətini onun bir-birindən zəngin mərasimlərində təsəvvür edən ədib bu araşdırmalarda yeri gəldikcə mərasim folklorunun mahiyyətindən də söz açmışdır. “Novruzum, yazım (“Çərşənbələr haqqında”, “İlin əziz günləri (Novruz)”, “Novruz bayramı”, “Novruz gəlir”, “Unudulmuş əziz günlərimiz”, “Ocağınız daim yansın”, “Bu gün od çərşənbəsidir”, “Anam deyərdi ki,” “Xızır Nəbi bayramı” və s. elmi, publisistik araşdırmalarında Əzizə Cəfərzadə bütövlükdə mərasimlərin xalq məişətindəki yeri, mərasimlərin regional xüsusiyyətlərlə fərqləndirilməsi məsələlərini diqqət mərkəzində saxlamışdır. Folklorşünas-yazıçının tədqiqatları göstərir ki, o, Novruz bayramına Azərbaycan xalqının milli simasını qoruyan, onu bir xalq, milli varlıq kimi yaşadan yaddaş hadisəsi kimi baxmışdır. Mərasim yaddaşının milli yaddaşdakı yerini çox gözəl bilən Ə.Cəfərzadə anlayırdı ki, hər il gələn Novruz özü ilə milli dəyərləri gətirir. Ona görə də öz yaradıcılığında sovet ideologiyasının “məzmunca – sosialist, formaca – milli” siyasətinin verdiyi minimum imkanlardan maksimum şəkildə istifadə etməyə çalışır və bunu başqalarına da təbliğ edirdi. Belə hesab edirik ki, Ə.Cəfərzadənin folklorla, mərasim folkloruna, o cümlədən mərasim mədəniyyətimizin ən nəhəng hadisəsi olan Novruz bayramına bu cür vətəndaş yangısı ilə yanaşması məhz bununla bağlıdır.

Ə.Cəfərzadənin Novruzla bağlı araşdırmalarında müəllif ideyasının bütün mahiyyətini təşkil edən bir qızıl xətt var: Novruz bayramı milliliklə bağlıdır. Ə.Cəfərzadəyə görə, hər il azərbaycanlı mənəviyyatından boy verərək cücərən Novruz, əslində, unudulmayan, yaşayan, ölməyən milliliyimizdir.

---

¹ Bax: Cəfərzadə Ə. Füzuli əsərlərinin xalq ədəbiyyatına təsiri haqqında bir neçə söz // “Füzuli” (məqalələr məcmuəsi). Bakı: 1948, 243-249

Ə.Cəfərzadə bilirdi ki, tarix boyunca hakim ideologiyalar Novruzunu məhdudlaşdırmağa, onun milli mənəviyyatdakı yerini kiçiltməyə, yaxud yox etməyə çalışıblar. Hələ İslam dininin ilk gəlişi dövründə bu bayrama təzyiqlər olmuşdur: “Xurafat bu bayramı uzun müddət unutturmağa çalışmış, hətta onu dördüncü xəlifənin hakimiyyətə gəlməsi ilə bağlamağa cəhd etmişdir. Lakin bunun sonradan qondarıldığı şübhəsizdir. Əvvəla, müsəlman bayramları qəməri təqvimə əsaslandıqları üçün ilbəlil öz yerlərini dəyişdikləri, yəni başqa-başqa vaxtlarda, başqa-başqa fəsillərdə icra edildikləri halda, Novruz sabit bir şəkildə ancaq və ancaq yazın birinci günü qarşılır. Elə buna görə də ruhanilər güzəştə getməyə məcbur olduqdan sonra belə, bu bayramı əsil dini bayramlardan fərqləndirməyə çalışmışlar”¹.

Təbii ki, xalqın içindən çıxmış, bütün mənəviyyatı və şəxsiyyəti xəlqi ənənələrlə yoğrulmuş Ə.Cəfərzadə Novruzun tarixən və sovet dövründə yaşadığı keşməkeşli taleyin onun milli tərəfləri ilə bağlı olduğunu, daha doğrusu, bu bayramın millilik qaynağı olmasından doğduğunu çox gözəl bildiyi üçün onun qorunmasını, ənənələrinin öyrənilməsini çox vacib hesab edirdi. Ə.Cəfərzadə Novruzunu milli yaddaş və milli dirçəliş qaynağı kimi təbliğ edirdi.

“Xızır Nəbi obrazı haqqında” adlanana üçüncü yarımfəsildə göstərilir ki, Ə.Cəfərzadənin “Xızır” mövzusunda apardığı axtarışlar, ortaya qoyduğu fikirlər bu qənaətlərə gəlməyə imkan verir: Ə.Cəfərzadənin Xızır ilə bağlı tədqiqatları yazıçı-alimin yaradıcılığında və bütövlükdə folklorşünaslıq baxışlarında xalq mərasimləri, bayramlar mövzusunun xüsusi mövqeyə malik olduğunu göstərir. Bunlara xalq ruhunun ifadəsi kimi baxan tədqiqatçı mərasimlərin tədqiqini xüsusi hadisə hesab etmişdir. Ə.Cəfərzadənin baxışlarına görə, adət-ənənələr əsrlərin sınağından çıxmış mərasimlərlə bağlıdır. Mərasimlər isə xalqın həyatının təşkilinin xüsusi formalarıdır. Alimin diqqətini cəlb edən əsas cəhət xalqın mərasimlərdə birləşmə məqamıdır. Öz şəxsi həyatında öz düşüncəsinə uyğun ixtiyari hərəkətlər edən insanlar mərasimlərdə eyni hərəkətlər kompleksinə, eyni adətlərə, eyni rəsmə köklənirlər. Bu məqam, yəni insanların mərasimdə birləşərək vahid topluma, vahid qüvvəyə çevrilməsi Ə.Cəfərzadənin xalq mərasimlərində gördüyü və ya görmək istədiyi cəhətdir. O, bir təcrübəli alim, yazıçı və insan kimi Novruz, Xızır Nəbi və s. kimi mərasimlərin,

---

¹Azərbaycan ədəbiyyat tarixi. I cild / tərtib edənlər: Ə.Axundov, M.H.Təhmasib. Bakı: Çıraq, 2005, s. 107

bayramların milli birləyin yaranması və qorunmasındakı əhəmiyyətini dərinəndən dərk etmişdir. Uşaqlıqdan zəngin mərasim ənənələrinin içərisində böyüyən Ə.Cəfərzadə görürdü ki, müxtəlif vaxtlarda öz işləri ilə məşğul olan, öz problemləri ilə başı qarışan insanlar bayram və digər mərasim günlərində bir araya gəlir, bir olurlar. Hər bir xalqın da öz milli hədəflərinə çatmasının əsas şərti onun bir ola bilməsidir. Bu səbəbdən Ə.Cəfərzadə xalq mərasimlərinə birləşə bilməyin, bir ola bilməyin, millət, xalq ola bilməyin, əsrlərin sınağından çıxmış üsulu, forması, düsturu kimi baxır və öz yazılarında bu məqamı əsas götürürdü.

Ə.Cəfərzadənin elmi yaradıcılığında bayram mövzusu konsepsiya səviyyəsinə qaldırılmışdır. Alim bayram günləri ilə adi günlər arasında fərqi diqqət yetirərək, bunu adi təqvim hadisəsi yox, müqəddəsliklə bağlı hadisə hesab etmişdir. Başqa sözlə, Ə.Cəfərzadə bayram günlərinin digər günlərdən mənə fərqi diqqət yetirmiş, bu mənəni incələyərək, onun insanların psixologiyasında, düşüncə dünyasında yaratdığı dəyişiklikləri öyrənmişdir.

Yazıçı-alim Novruz, Xızır Nəbi kimi bayramlarda onların müqəddəslik tərəfini xüsusi qabardır. Hər bir xalqın müqəddəs dəyərləri bir şüur, düşüncə hadisəsi kimi həmin xalqın insanlarını bir-biri ilə birləşdirir. İnsanlar bir-biri ilə təkcə qohumluq, siyasi, iqtisadi və digər əlaqələrə görə birgə yaşayırlar. Onları birləşdirən müqəddəs dəyərlər var. Bayramlar məhz bu müqəddəs dəyərlərin daşıyıcısıdır. Xızır Nəbi bayramı da hər il keçirilməklə müqəddəs dəyərləri xalqın yaddaşında oyudaraq onu bir, bütöv edir.

İnsanların müqəddəs dəyərlərə bağlılığı, bu dəyərlər ətrafında birləşmək imkanlarının bayramlarda qorunması ideyası Ə.Cəfərzadənin yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir. O, bu qayəni sovet dönmə yazılarında açıq şəkildə bəyan etməsə də, yazılarının ruhu, mayası bu qayə, ideya ilə yığılmışdır. Yazıçı-alimin Xızır Nəbi ilə bağlı yazıları da bu ideyaya xidmət edir.

Dissertasiyanın **“Ə.Cəfərzadənin toplayıcılıq fəaliyyəti”** adlanan II fəslə iki yarımfəsiləndən ibarətdir.

II fəslin **“Ə.Cəfərzadənin toplama və tədqiqatlarında bayatı janrı”** adlanana birinci yarımfəslə Ə.Cəfərzadənin xalq şeiri, bayatıların məzmunu və poetik özünəməxsusluğunun öyrənilməsi ilə bağlıdır. “Tarixi bayatılar”, “Tariximizlə səslənən bayatılar”, “Bayatı düşüncələrim”, “Həliməli bayatılar”, “Folklor və qadın ana yaradıcılığı”, “Bayatılar”, “Bayatılarla tanışlığım” və s. məqalələrlə mütəmadi olaraq mətbuatda çıxış edən yazıçı bu janrın tarixi, ənənəvi mövcudluğu, sənətkarlıq məsələləri üzərində daha

çox dayanmışdır. Müəllifin xalq bayatıları, onların mövzu rəngarəngliyi, formalaşma xüsusiyyətləri, işlənmə funksionallığı, müasir dövrdə də yaranma spesifikliyi ilə bağlı fikir və araşdırmaları folklorumuzun bu janrına yazıcının sonsuz istək və qayğısından irəli gəlir. Ə.Cəfərzadə ana nənəsindən eşitdiyi, müxtəlif yaşlı sakinlərdən topladığı, musiqi üzərində dinlədiyi bu bayatılarla bağlı yazdığı elmi-publisistik yazılarında hər dəfə araşdırdığı yeni bir faktı nəzərə çatdırmaqla elmi ictimaiyyətin diqqətini təkrar-təkrar folklorla, onun zəngin, misilsiz xəzinəsinə yönəlmişdir. Bayatı bir janr kimi Ə.Cəfərzadənin təkcə tədqiqatçılıq deyil, eləcə də yazıçılıq fəaliyyətində mühüm yer tutur. O, bayatılardan öz bədii əsərlərində lirik-bədii lövhələrin yaradılmasında uğurla istifadə etmişdir. Bayatı onun yaratdığı mətnlərdə həm formal strukturu (bayatı mətni), həm də poetikası (bayatı ruhu) baxımından istifadə olunmuşdur. Yazıçı bədii obrazları yaradarkən onların nitqində bayatılardan istifadə etmişdir.

Professor Kamran Əliyevin də dediyi kimi, “lirik yaradıcılıq xalqın ən qədim yaradıcılıq nümunələri sırasına daxildir. Xalq bu nümunələr vasitəsilə öz hiss və duyğularını, ağrı və kədərini daha gözəl poetik dillə ifadə edir ki, bu da ona müəyyən rahatlıq və təsəlli gətirir”¹.

Bununla da Ə.Cəfərzadənin yaratdığı obrazlar həm milli koloriti, həm də fərdi-subyektiv bədii yükü baxımından canlı, tərəvətli, ən başlıcası, bədii cəhətdən cazibəli alınmışdır. Digər tərəfdən, Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında bayatı poetikasından – bayatı ruhundan istifadə məqamı da var. Burada bayatının özü bir forma, bədii mətn olaraq yoxdur, daha doğrusu, yazıçı düşüncəsindədir. Amma bayatının ruhu, bayatı dünyası belə hallarda mətnin konkret motivinin əsas boyasını təşkil edir.

Ə.Cəfərzadənin bayatılarla bağlı istər tədqiqat, istər də nəşr-tərtib işləri Azərbaycan folklorşünaslığında yeni bir səhifə açmışdır. Bu, bayatıların sosial-struktur baxımından kontekstinin müəyyənləşdirilməsidir. Başqa sözlə, Ə.Cəfərzadə bayatıların qadın-ana yaradıcılığının ən zəngin qolu olduğunu ardıcıl şəkildə vurğulamışdır.

Bayatı Ə.Cəfərzadənin baxışlar sistemində bir janr kimi həm də tarixi yaddaş kodudur. Müəllifə görə, Azərbaycan tarixinin ən önəmli hadisələri, xüsusilə faciəvi hadisələri bayatı yaddaşında iz qoymaqla bayatı bir janr olaraq bədii-tarixi qaynağa, öz ifadəsi ilə desək, “xalqın soykökü, yaddaşının iz aldığı faciəvi mənbə”yə çevirmişdir. Bu yanaşmanın əlamətdar tərəfi ondan ibarətdir ki, Ə.Cəfərzadə “bayatı və

---

¹ Əliyev K. Azərbaycan romantizminin nəzəriyyəsi. Bakı, Elm, 2016, s.153

tarix” münasibətlərinə bir yazıçı kimi deyil, məhz bir alim kimi yanaşaraq, bu münasibətləri elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılmışdır. Tədqiqatçı-ədibin araşdırmalarından aydın olur ki, o, bayatını xüsusilə faciəvi məqamlarının qorunduğu, iz saldığı mənbə adlandırarkən, bayatı poetikasının tarixi-mədəni funksionallığını əsas götürmüşdür. Ə.Cəfərzadəyə görə, bayatı Azərbaycan milli düşüncəsində emosional-lirik psixologiyanın ən mükəmməl, ən bariz ifadə formasıdır.

Ə.Cəfərzadənin bayatı haqqında baxışlarının mükəmməlliyi, aktuallığı onun bayatı fenomenini lokal-məhəlli kontekstdə deyil, irimüqayisəli kontekstlərdə araşdırması ilə şərtlənir. Bu cəhətdən Cənubi Azərbaycan materiallarını geniş müqayisə müstəvisinə gətirən tədqiqatçının “Varlıq dərgisi və folklor”¹ adlı məqalədə bu cəhətdən onları “bizə məlum olmayanlar”, “Şimali Azərbaycanda toplanmış məlum folklor nümunələrinin variantları” və “şimalda məlum olanlar” kimi üç təsnifat qrupunda sistemləşdirməsi bu gün Azərbaycan folklorşünaslığında müqayisəli sistemləşdirmənin mükəmməl nümunəsi olaraq qalır.

Ə.Cəfərzadə bayatları yalnız Azərbaycan arealı əsasında tədqiq etməklə qalmamış, bayatının digər türk xalqlarındakı ekvivalentləri olan xoyrad, mani, nanay və s. kimi nümunələrini də tədqiqata cəlb etmişdir. Bu, müəllifə bayatı hadisəsini ümumtürk düşüncəsinin bədii kodlarından biri kimi mükəmməl şəkildə öyrənməyə imkan vermişdir.

Ə.Cəfərzadənin bayatı janrına yanaşmasında bayatların mərasimi aspekti xüsusi şəkildə qabardılır. Başqa sözlə, bayatları toy və yas törənləri ilə əlaqələndirən yazıçı-alim bununla da elm üçün bu janrın mühüm bir tərəfini – mərasimi funksiyasını aktuallaşdırmışdır. Bayatların toyda və yasda işlənmə məqamlarını, başqa sözlə, funksiyasını və bu funksiya-situasiya ilə bağlı məzmununu diqqətlə tədqiq edən Ə.Cəfərzadə bununla da bayatının hərəkətdə olan, işlək durumdakı vəziyyətini təsvir və təhlil etmişdir. Bu yanaşmanın əhəmiyyəti onunla müəyyənləşir ki, bayatlar bir çox tədqiqatlarda sadəcə qeydə alınmış mətnlər, kitabda çap olunmuş variantlar əsasında təhlil olunur. Ə.Cəfərzadə bununla razılaşmayaraq, bayatını canlı mühitdə götürərək, onun poetikasının mərasimlə bağlı semantik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa nail olmuşdur.

Ə.Cəfərzadənin bir folklorşünas kimi, bayatları Azərbaycan xalq musiqisi kontekstində tədqiq etməsi, belə hesab edirik ki, onun

---

¹ Bax: Cəfərzadə Ə. Varlıq dərgisi və folklor // “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 24 aprel, №31, 1991,

bayatışünaslıq araşdırmalarını folklorşünaslığımız üçün mühüm mənbəyə çevirir. O, bayatıları həm də Azərbaycan xalqının mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin daşıyıcısı, xalqın bədii kodla ifadə olunmuş fəlsəfi-idraki düşüncə qaynağı hesab etmişdir.

Dissertasiyanın II fəslinin ikinci yarımfəslı **“Ə.Cəfərzadənin el aşıq şeirinin toplanması və tədqiqi sahəsindəki fəaliyyəti”** adlanır. Ə.Cəfərzadənin folklorşünaslıq görüşlərinin öyrənilməsi baxımından onun aşıq yaradıcılığı haqqındakı tədqiqatları zəngin material verir. Onun folklorşünaslıq çalışmalarında xüsusilə diqqət ayırdığı sahələrdən biri də aşıq yaradıcılığı, musiqili saz-söz sənəti olmuşdur. Yazıçının bu sahədəki ən uğurlu xidmətlərindən biri az-çox tanınan, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşayan aşıqlarının tanıtılması, mətbuat vasitəsilə üzə çıxarılması işindəki fəallığıdır. “Şirvan aşıqları və onların yaradıcılığında bəzi məqamlar”, “Aşıq tərzində yazan qadın şairlər”, “Şair və aşıq xanımlarımız”, “Aşıq Pərinin yeni tapılmış şeirləri”, “Azafılı və Narinc xatun”, “Aşıq Sənəm”, “Şirvanın üç şairi”, “Yeni dastanlar sorağında”, “Aşıq şeiri tərzində ictimai motivlər”, “Üç şairənin deyişməsi” (Ziba xanım Ləli, Qəmər Bəyim Şeyda və Fatma xanım Kəminə haqqında) və s. məqalələrdə qoyulan problemlərdən də aydın olur ki, Əzizə Cəfərzadə bu el sənətkarlarını xalqına yalnız çalılıb-oxuduqları bəstə, mahnılarınla təqdim etmir, həm də onların yaradıcılığının qaynaqları, bir-biri ilə müqayisəyə gələn xüsusiyyətlərini də folklorşünas alim dəqiqliyi ilə təhlil edir. Azərbaycan aşıq mədəniyyətinin sözügedən təbliğində yazıçının diqqətəlayiq xidmətlərindən biri də bu irsin tarixi zaman xronologiyasında bir kitabda cəmləşdirilməsi olmuşdur. “Azərbaycanın aşıq və şair qadınları”¹ 2 cildlik kitabın tərtibatçısı olan Əzizə Cəfərzadə çoxillik araşdırma və çalışmalarına söykənərək burada böyük bir aşıq nəslinin tarixi xronoloji sıralanmasını vermiş, onların hər birinin yaradıcılığından müvafiq nümunələri kitaba salmışdır.

Ə.Cəfərzadənin aşıq sənəti və yaradıcılığı haqqındakı araşdırmaları həm kəmiyyət, həm həcm, həm də məzmun baxımından zəngindir. O, uzun illər ərzində aşıq yaradıcılığı, el-aşıq ədəbiyyatı ilə məşğul olmuş, bu sahədə zəngin irs qoyub getmişdir.

Ə.Cəfərzadənin aşıqşünaslıq sahəsindəki fəaliyyəti; Azərbaycan aşıqları və el sənətkarlarının, xüsusilə tədqiqatçının ruhuna dərindən bələd

---

¹ Bax: Azərbaycanın aşıq və şair qadınları /tərtibçi Ə.Cəfərzadə. Bakı: Gənclik, 1974; Azərbaycanın şair və aşıq qadınları/ tərtibçi Ə.Cəfərzadə. Bakı: Gənclik,1991 (Təkrar nəşr).

olduğu Şirvan aşiq və el şairlərinin elmi ictimaiyyətə və geniş oxucu kütləsinə tanındılması, Şirvan aşıqları və el şairlərinin yaradıcılığının üzə çıxarılması, toplanması, tərtibi və nəşri işləri, aşiq yaradıcılığının tədqiqi kimi əsas istiqamətləri əhatə edir.

Ə.Cəfərzadə yorulmadan el sənətkarlarının axtarışında olmuş, hər hansı naməlum imzanın ardınca illərlə axtarışlar aparmış, adları tarixin dərinliklərində itib-batmış sənətkarları tapıb üzə çıxararaq şifahi ədəbiyyat tariximizi, aşiq sənəti tarixini yeni səhifələrlə zənginləşdirmişdir. Ə.Cəfərzadənin aşiq sənəti ilə bağlı tədqiqatlarında bu sənətin tariximədəni mahiyyəti ilə bağlı qiymətli elmi-nəzəri fikirlər, bu gün belə öz aktuallığını itirməyən, gələcək tədqiqatlar üçün yol açan istiqamətlər vardır. Ə.Cəfərzadənin aşiq subyektı haqqında fikirlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür. Ə.Cəfərzadəyə görə:

– Aşiq sənəti muğamdan daha qədimdir. Bu da öz növbəsində onu tarixi baxımdan şifahi milli mədəniyyətimizin onurğa sütunu hesab etməyə imkan verir;

– Aşiq sənəti Azərbaycan xalqının həyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur: o, bütöv xalqın olduğu kimi, hər bir fərdin də mədəniyyət dünyasının ayrılmaz parçasıdır;

– Aşiq sənəti Azərbaycan xalqının dünyaya, həyata, gerçəkliyə münasibətinin sənət vasitəsilə reallaşan bədii ifadə formasıdır.

Ə.Cəfərzadənin tədqiqatlarında Şirvan aşiq mühitinin spesifik cəhətləri müəyyənləşdirilmiş və mühitin digər aşiq mühitlərindən əsas fərqləri işlənərək elmi ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur. Yazıçının yaradıcılığında ilk dəfə olaraq Şirvan aşiq yaradıcılığı öz daxili sənət və yaradıcılıq zənginliyi baxımından təsnif olunmuş, bu yaradıcılığın üç əsas qol üzrə (yaradıcı aşıqlar, ifaçı aşıqlar və aşiq yaradıcılığını poetik ehtiyatlarla zənginləşdirən şairlər) inkişaf etdiyi müəyyənləşdirilmişdir.

Ə.Cəfərzadənin Azərbaycanın aşiq və şair qadınları ilə bağlı ortaya qoyduğu və zəngin nümunələrlə təmsil olunan fəaliyyəti ümumən Azərbaycan ədəbiyyatı və folklorşünaslığında “qadın yaradıcılığı” adlanan yeni bir səhifə açmışdır. Ə.Cəfərzadə folklorşünaslığımızda ilk dəfə olaraq qadın-anaların folklor yaradıcılığını ayrıca səciyyələndirərək, folklorşünaslığımıza yeni bir baxış istiqaməti gətirmişdir. Ona qədər qadın-anaların folklor yaradıcılığı ayrıca tədqiqat aspekti kimi götürülməmiş, folklor mətnlərinin yaradılmasında qadın-ana faktoru xüsusi hadisə kimi tədqiq olunmamışdır. Sonrakı illərdə folklorşünaslığımızda davam etdirilmiş bu ənənənin əsasını o qoymuşdur.

Ə.Cəfərzadənin tərtib etdiyi “Azərbaycanın şair və aşiq qadınları” ikicildliyində üst-üstə 162 qadın sənətkarın yaradıcılığının təqdim olunması özünün elmi əhəmiyyəti ilə bərabər, Azərbaycan qadınının ədəbi təfəkkürünün bütün əzəmət və nəhəngliyini də ortaya qoymuşdur.

Dissertasiyanın III fəslı “**Əzizə Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında folklor dan istifadə məsələləri**” adlanır. Bu fəsil beş yarım fəsildən ibarətdir.

III fəslin “*Bədii əsərlərdə lirik folklor nümunələrindən – bayatı, mahnı mətnlərindən yaradıcı istifadə*” adlanan birinci yarım fəsli bayatların lirizmi, insani hiss, duyğulardan qaynaqlanması, əsərlərdə daha çox konkret obrazların düşüncələrini əks etdirməklə, eyni zamanda müəllifin xalqın dilindən keçmişə, tarixi hadisələrə olan münasibətini ümumiləşdirir.

Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında folklor poetikasından, xüsusilə bayatılardan geniş istifadə olunması, ədəbiyyatın bəlli tarixi mərhələsində nəsrin tipologiya və janr imkanlarının genişlənməsi ilə bağlıdır. Belə ki, “80-ci illər Azərbaycan romanı tarixində keyfiyyətə yeni bir mərhələdir. Bu mərhələdə Azərbaycan romanı janrın milli və dünya ədəbiyyatındakı ən yaxşı ənənələrdən müvəffəqiyyətlə bəhrələnməklə bərabər ideya-tematik və bədii sənətkarlıq baxımından xeyli inkişaf etmişdir”¹.

Ə.Cəfərzadə bədii irsinin böyük bir hissəsinin roman yaradıcılığına bağlı olduğunu nəzərə alsaq, nəsrdə yeniləşmənin əsas prinsiplərinin onun yaradıcılığında da əks olunduğu şəksizdir. Tarixilik, müasir həqiqətlərin keçmiş hadisələr əsasında bədiiləşdirilməsi, xarakter bütövlüyünün tədqiqat mərkəzinə çəkilməsi, xarakter bütövlüyünün təqdimi bir çox hallarda folklor örnəklərinin əsasında aparılır. Ə.Cəfərzadənin romanları, ayrı-ayrı povest və hekayələrində bayatların məzmun-simvolik qatının təhkiyəyə qoşulması əsərlərə əlavə emosional poetik rəngarənglik gətirir.

Yazıçı-folklorşünasın iri həcmli “Aləmdə səsim var mənim”, “Vətənə qayıt”, “Yad et məni”, “Cəlalyyə”, “Eldən-elə”, “Eşq sultanı”, “Bakı-1501”, “Zərrintac-Tahirə”, “Bir səsin faciəsi”, “Səməndər quşu”, “Hun dağı” və b. əsərləri müəllif haşiyələri baxımından seçilir. Ədibin romanlarında yazıçı təhkiyəsi və haşiyələri folklor nümunələri əsasında aparılmış, hadisələrə münasibət, obrazların təsviri və s. uyğun şifahi ədəbiyyat janrları, xüsusilə bayatılarla verilmişdir.

---

¹ Salamoğlu T. Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. Bakı, E.L. NPŞ MMC Səda, 2012, s. 130

Azərbaycan folklorunun ən qədim janrları sırasına daxil olan bayatılar həm tarixiliyi, həm də yaranma xüsusiyyətləri baxımından şifahi ədəbiyyatın digər janrlarından fərqlənir. Bu baxımdan görkəmli nasir, publisist Ə. Cəfərzadə bədii irsində bayatılardan mövzu, mətləb, bədii situasiyaya uyğun yaradıcı şəkildə qaynaqlanmışdır.

Ə.Cəfərzadənin öz bədii yaradıcılığında bayatılardan geniş şəkildə istifadə etməsi bu janrın poetik özünəməxsusluğu ilə bağlıdır.

Bayatı, ümumiyyətlə, istər adi oxucu, istərsə də tədqiqatçı üçün ilk növbədə poetik möcüzədir. Professor M.Cəfəri yazır ki, bayatı şifahi bədii düşüncəmizin elə bir möcüzəsidir ki, onun haqqında söz demək istəyən tədqiqatçıların hamısı öz sözlərinə ilk növbədə bayatı möcüzəsi qarşısında keçirdikləri heyrətin təsviri ilə başlayırlar¹.

Professor S.Qəniyev yazır ki, bayatılar nəinki Şirvan mühiti, eləcə də Azərbaycan və türk folklor dünyasının ən geniş yayılmış, kəmiyyətə ölcüyəgəlməz bir janrıdır. Bu janr onun nümunələrini qoşanların, mənəviyyəti, arzu-istəkləri, milli xarakter dünyası, üzərində yaşadıkları torpağa bağlılığı, məişəti haqqında ən poetik, ən incə bilgilər daşıyır və onların bu istiqamətdən öyrənilməsi ilə onu qoşanların haqqında “hər şeyi” bilmək olar. Bu baxımdan Şirvan bayatılarını da Şirvanın “güzgüsü” adlandırmaq mümkündür².

Ə.Cəfərzadənin ümumən lirik folklorizmlərdən, konkret olaraq bayatı mətnlərindən öz bədii əsərlərində yaradıcı şəkildə istifadənin buradakı təhlili bizə aşağıdakı qənaətləri söyləməyə şərait yaradır:

Ə.Cəfərzadənin lirik folklorizmlərdən istifadəsi, konkret olaraq, bədii mətnin folklor dili və düşüncəsindən istifadə etməklə qüvvətləndirilməsinə xidmət edir. Müəllifin nəsrində bu iki şəkildə: bəzən şüurlu bədii yaradıcılıq, bəzən də təbii axarla baş verir. Məsələn, elə olur ki, Ə.Cəfərzadə folklorizmləri şüurlu şəkildə bədii mətnə gətirməklə müəyyən məqsəd güdür. O, bədii situasiyanı məqsədli şəkildə “folklor qəlibinə” yerləşdirməklə bədii hədəfi əldə etmənin folklorla məxsus sxemlərindən istifadə etmiş olur. Folklor qəlibləri aydın mənası olan sxemlərə əsaslanır. Belə sxemlər bəzən yazıçıya öz sözünü, fikrini, məqsədini sərrastlaşdırmaq üçün lazım olur. İkinci hal Ə.Cəfərzadənin özünün folklorla təbii bağlılığından irəli gəlir. O, folklor mühitində böyümüş, daim folklorla ünsiyyətdə olmuşdur. Ona görə də yazıçının dili, təhkiyəsi folklorizmlərlə zəngindir. Bayatılardan istifadə bu təbii zənginliyin bir qatını təşkil edir.

---

¹ Caferli M. Folklor ve Etnik-Milli Şüur. Türkiye Türkçesine Aktaran Alpertunga Altaylı. Ankara: 2007, s.101

² Qəniyev S. Şirvan folklor mühiti. Bakı: Ozan, 1997, s.17

Ə.Cəfərzadənin bədii nəsrində bayatıların məzmun-simvolik qatının təhkiyəyə qoşulması əsərlərə əlavə emosional poetik rəngarənglik gətirir. Bu, yaradıcılıq psixologiyası ilə bağlı keyfiyyətdir. Yazıcının yaradıcılığında müşahidə olunan bu xüsusiyyəti onun yaradıcılıq psixologiyasının səciyyəvi əlamətlərindən biri kimi qəbul etmək olar.

Folklorizmlər Ə.Cəfərzadənin yaratdığı bədii mətn məkanında, əsasən, yazıçı təhkiyəsi və haşiyələri, hadisələrə münasibət, obrazların təsviri və s. səviyyələrdə müşahidə olunur.

Ə.Cəfərzadənin öz yaradıcılığında bayatılara yer verməsinin bir səbəbi də onun öz folklorşünaslıq fəaliyyətində bayatıların toplanması və tədqiqinə verdiyi dəyərlə bağlıdır. Yazıçı-alim bayatı dünyasından heç vaxt ayrı düşmədi. Bayatı onun üçün həm elmi, həm də bədii yaradıcılığında estetik qida mənbəyi və əlavə yaradıcılıq potensialı olaraq qaldı.

Ə.Cəfərzadənin bədii mətnlərində bayatıları iki planda daha çox görmək olur: yazıcının əsərdəki ümumi məzmun, fikrə əlavə etdiyi müəllif mövqeyində və obrazların xarakter, düşüncələrinin açılması məqamlarında. Bu cəhətdən romanlarda bayatıların ilkin funksional mövqeyi əsərin, mətnin süjet mərhələliyinə qoşulmasında ifadə olunur.

Dissertasiyada Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında mahnı janrından yaradıcı cəhətdən istifadəsinin təhlili nəzəri aspektdən göstərilmişdir.

Qeyd edək ki, bədii ədəbiyyatda mahnı, ümumiyyətlə, psixologizmə xidmət edir. Mahnı bədii mətndə psixologizmin ifadəsinin ən işlək janrıdır. Ə.Cəfərzadənin yaradıcılığında mahnılardan bu istiqamətdə yaradıcı istifadə geniş xarakterə malikdir. Eyni zamanda mahnılar insan mənəviyyatının emosional sahəsi ilə bağlıdır. Mahnılarda hiss-həyəcan, ovqat xüsusi üslub təşkil edir. Yazılı ədəbiyyat, əslində, mahnı üslubu olmadan, bir növ, keçinə bilmir. Mahnı istər bir poetik mətn, istərsə də görünməyən lirik üslub, arzu-istək, həsrət və s. kimi emosiyaların görünməyən qatı kimi Ə.Cəfərzadə nəsrində xüsusi çəkiyə malikdir.

Mahnılar Ə.Cəfərzadə nəsrində onun düşüncə və qayəsinin örtülü, simvolik ifadəsi kimi də diqqəti cəlb edir. Ədibin bədii nəsrində daha çox məhəbbət, sevgi mövzusunda olan mahnılar qəhrəmanların dilindən oxunmaqla obrazların mənəvi dünyasının əsas ifadə qəliblərindən biri kimi çıxış edir. Mahnılar Ə.Cəfərzadənin romanlarında həm də etnoqrafik yaddaş motividir. Bu yaddaş dünənlə bu gün arasında körpü olmaqla, onun romanlarında ifadə olunan zamanı dünəndən başlanıb, bu gündən keçməklə gələcəyə gedən əbədiyyət hadisəsinə çevirir.

Dissertasiyanın III fəslinin ikinci yarım fəslə "Yazıçının bədii əsərlərində mərasim folklorunun (ovsun, fal və inancların) yeri" adlanır. Yazıçının əsərlərində mərasimi folklorizmlərə kifayət qədər geniş yer verilmişdir. Onun əsərlərində toy, yas, bayram, ayrı-ayrı məişət mərasimləri, ovsun, fal, inanc və s. folklorizmlər gah monumental lövhələr şəklində təsvir olunur, gah hansısa psixoloji situasiyanı folklor qəlibində təqdim edir, gah da yazıçı ideyasının təcəssümündə sərrast bədii ifadə vasitəsi kimi çıxış edir.

Ə.Cəfərzadənin yaradıcılığında mərasim folklorizmləri onun əsərlərinin etnik-mədəni əsasını təşkil edir.

Ə.Cəfərzadənin əsərlərində mərasimlərə yer verilməsi etnoqrafizmi gücləndirməklə həmin bədii mətnləri oxunaqlı, maraqlı etmişdir.

Mərasimi folklorizmlər, xüsusilə inanclar, fallar, ovsunlar Ə.Cəfərzadənin əsərlərinə təkcə təsvir-təhkiyə səviyyəsində etnoqrafik kolorit verməklə qalmır, əsərlərin fəlsəfi-psixoloji gücünü və mənasını artırır. Fallar – gələcəyi bilmə vasitəsi, ovsunlar – gələcəyə təsir etmək vasitəsi, inanclar – gələcəyə, sabaha və ümumən həyata inam vasitəsidir. Bütün bunları ustalıqla bədii mətnə gətirən yazıçı bədii ideyanın tutumlu, inandırıcı təqdiminə nail olur. Bədii mətndəki magik folklorizmlər oxucu yaddaşındakı eyni folklorizmlərlə üst-üstə düşərək onun yaddaşını, iç dünyasını oyadır və oxucunu mətnə daha dərinlən bağlayır.

Dissertasiyanın III fəslinin üçüncü yarım fəslə "Xalq epik ənənəsindən istifadə: lətifə və rəvayətlər" adlanır. Bədii əsərlərdə müəllif məramı, məqsədinin açıqlanması, müəyyən fikir, mətləbin daha aydın çatdırılmasında bu və ya digər janrlarla yanaşı, lətifə və rəvayətlərin də xüsusi rolu vardır. Xalq ədəbiyyatı örnəklərinin nəsrə gətirilməsi Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında fərqli səviyyələrdədir. Belə ki, ədibin bədii irsində bayatı, xalq mərasimi, adətlərin təsviri, mahnı, inanclara geniş yer verdiyi halda, uşaq oyunları, lətifə və rəvayətlər, eləcə də tapmacalar bu janrlarla müqayisədə nisbətən azlıq təşkil edir. Ə.Cəfərzadə lətifə və rəvayətlərdən yaradıcı şəkildə istifadə etməklə əsərlərinə millilik, etnoqrafizm boyaları vermişdir. Həm lətifələr, həm də rəvayətlər milli həyata sıx bağlı janrlardır. Onu da qeyd edək ki, yazılı ədəbiyyatda gülüş bədii poetik normadır və bu norma folklorla bağlıdır. Ramazan Qafarlı yazır ki, epik ənənədə janrlararası əlaqədən danışanda mif-lətifə, nağıl-lətifə və əfsanə-lətifə bağlılığına toxunmamaq mümkün deyil¹. Hər bir

---

¹ Qafarlı R. Mif, əfsanə, nağıl və epos (şifahi epik ənənədə janrlararası əlaqə). Bakı: ADPU-nun Nəşriyyatı, 1999, s. 455

xalqın rəvayəti onun şifahi tarixidir və rəvayətlərdəki tarix yalnız onu yaradan xalqa aid olur. Lətifə də milli gülüş formasıdır. Bəzən bir xalq üçün gülüş yaradan situasiya digər xalqda gülüş yaratmır. Bu cəhətdən Ə.Cəfərzadə öz yaradıcılığına milli gülüş elementlərini gətirməklə lətifə folklorizmindən, folklor yaddaşını gətirməklə rəvayət folklorizmindən yaradıcı şəkildə istifadə edə bilmişdir.

Dissertasiyanın III fəslinin dördüncü yarımfəsli **“Uşaq folkloru nümunələrindən yaradıcı istifadə: oyun və tapmacalar”** adlanır. Bu yarımfəsildə Azərbaycan folklorunun janrları sırasında kiçik yaşlı uşaqların məşğuliyyəti, bu uşaqların müəyyən vərdişlərinin formalaşdırılması, onların əql və hafizələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində xalq məişətində yaranan uşaq oyunları Ə.Cəfərzadənin bədii irsində etnoqrafik məlumatlara uyğun təsvirini tapır. Ədibin ustalıqla əks etdirdiyi bu oyunlar, eləcə də onların xalq dilindəki adları müəllifin əhatəsində olduğu folklor mühiti, onun uşaqlığı ilə bağlı yaddaşından qaynaqlanır.

Ə.Cəfərzadənin ümumi bədii irsinin folklorlardan istifadə imkanları bir sıra janrların daha çox işləklik qazanması, yaxud məhdud sayda verilməsinə baxmayaraq, bu nümunələr onun əsərlərində yerli-yerində işlədilmiş, heç bir süniliyə yol verilməmişdir. Nəzərdən keçirilən folklor nümunələrinin heç biri uydurma, yaxud müəllifin fərqiə varmadan eşitdiyi şifahi ədəbiyyat örnəkləri deyildir. Onun müşahidə etdiyi, əhatəsində olduğu, folklor mühitindən əldə etdiyi, ayrıca topladığı folklor materiallarına istinadən verdiyi nümunələrdir.

Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında işlənmiş uşaq folklorizmləri (oyunların təsviri, oyun nəğmələri və tapmacalar) kəmiyyət baxımından digər folklor janrları (bayatılar, mahnılar və s.) ilə eyni qədər işlənməsə də, işlənmə məqamının bədii əhəmiyyətinə görə təhlil üçün material verir. Başqa sözlə, Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında uşaq folklorizmlərinin işlənməsi ona ayrıca yanaşmağa imkan verir. Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında uşaq folklorizmləri bir tərəfdən bədii məndə etnoqrafizmin yaradılmasına xidmət edir, digər tərəfdən xarakterləri bədii təcəssüm etdirir.

Dissertasiyanın III fəslinin beşinci yarımfəsli **“Nitq folklorizmlərindən yaradıcı istifadə: xalq deyimləri”** adlanır. Yazılı ədəbiyyatın şifahi sənətdən qaynaqlandığı mühüm mənbələrdən biri də folklor dilimizdən istifadə ilə bağlıdır. Bu yarımfəsildə Ə.Cəfərzadənin “Aləmdə səsim var mənim”, “Vətənə qayıt”, “Yad et məni”, “Eldən-elə”, “Anamın nağılları”, “Bir səsin faciəsi”, “Zərrintac-Tahirə” və b. əsərlərində şifahi ədəbiyyatla bağlı alqış, dua, qarğış, atalar sözləri, məsəllərə geniş yer verilmişdir. Ayrı-ayrı qəhrəmanların dünyagörüşü, xarakteri, fərdi aləmi, hadisə və

situasiyalara müəllif yanaşması zamanı ümumiləşdirmələr vacib sayılır ki, bu keyfiyyətlər xalq yaradıcılığında daha çox atalar sözləri, məsələlərin semantikasına bağlıdır. Belə ki, “atalar sözü və məsələlər tərbiyənin həm folklor konsepsiyası baxımından, həm də folklor materiallarına tərbiyəvi əhəmiyyəti baxımından (yəni aksioloji – nəzərdən) misilsiz materialdır¹.”

Ə.Cəfərzadənin yaradıcılığında nitq folklorizmləri ilə bağlı aşağıdakı məsələlər dissertasiyada əhatə edilmişdir:

Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında nitq folklorizmlərindən istifadə dilin paremioloji (xalq deyimləri) fondunun, demək olar ki, bütün janrlarını əhatə edir. Nitq folkloru – deyimlər fondu çox zəngin aləmdir. O, folklorşünaslar tərəfindən axıradək tədqiq edilməmişdir. Xalq dilini həm azərbaycanlı, həm ziyalı-filoloq, həm folklorşünas, həm də yazıçı kimi dərindən bilən Ə.Cəfərzadənin yaradıcılığında nitq folklorizmləri yüksək işlənmə intensivliyinə malikdir.

Nitq folklorizmlərindən istifadə Ə.Cəfərzadə nəsrini bədii dil baxımından yüksək səviyyəyə qaldırmışdır. Onun yaradıcılığında quru, cansız dil löhvəsinə rast gəlmək mümkün deyildir. Məhz folklorlardan, folklor dilindən, onun milliliklə çoxub-daşan deyimlərindən istifadə Ə.Cəfərzadənin bədii dilini Azərbaycan bədii nəsrində ayrıca yeri olan nəsrə çevirmişdir.

Nitq folklorizmlərindən istifadə Ə.Cəfərzadəyə yaratdığı obrazları bitkinləşdirməyə, bütövləşdirməyə imkan vermişdir. M.Kaşqarlının “Ərdəmin başı dildir” deyimində olduğu kimi, hər bir bədii obrazın mənəvi dünyasının açarı dildir. Ə.Cəfərzadə dil faktorundan çox güclü şəkildə istifadə edərək dolğun obrazlar yaratmağa nail olmuşdur. Bu obrazların poetik bütövlüyünün alınmasında həm də nitq folklorizmindən istifadə durur.

Nitq folklorizmləri dil etiketləri kimi özündə milli-mənəvi yük daşıyır. Ə.Cəfərzadə bu etiketlərdən həm də deyimlərdə yaşayan milli yaddaşı bədii əsərə gətirmək üçün istifadə edir. O, bir çox hallarda böyük fəlsəfi mətləbləri, yazıçı ideyasını böyük ustalıqla deyimlər vasitəsilə ifadə etmişdir.

Ə.Cəfərzadə yaradıcılığında nitq folklorizmlərindən istifadə həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına xidmət edir. Folklorun milli mənəviyyatdakı yerini dərindən dərk edən yazıçı həm öz ictimai

---

¹ Həşimov Ə.Ş., Sadıqov F.B. Azərbaycan xalq pedaqogikası. Bakı: Patronat, 1993, s. 28

fəaliyyətində, həm də elmi və bədii yaradıcılığında daim milli-mənəvi dəyərlərin keşiyində durmuşdur. Deyimlərdə yaşayan milli-mənəvi dəyərləri öz əsərlərinə gətirən yazıçı bununla da onlara yeni ömür vermək, bu dəyərləri gələcək nəsillərə çatdırmaq istəmişdir.

“**Nəticə**” hissəsində tədqiqat işi ilə bağlı dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsilələrində irəli sürülmüş müddəalar və əldə edilmiş qənaətlər ümumiləşdirilmişdir.

“Ə.Cəfərzadə və folklor” münasibətləri onun istər elmi düşüncəsinin, istərsə də bədii yaradıcılığının dərin qatları ilə bağlıdır. Ə.Cəfərzadənin bədii təfəkküründə, fərdi üslubunda, əsərlərindəki estetik ideyanın təzahüründə folklorizm xüsusi və mürəkkəb hadisədir. Yazıçı-alimin xalq ədəbiyyatı, folklorla vurğunluğu onun yaşadığı mühit, əhatəsində olduğu insanlar, xüsusilə ana-nənələrin bitib tükənməyən xəzinənin təsirindən formalaşmışdır. Zamanla öz çevrəsində sinədəftər ana, bacı, nənələri görən ədib onların söylədiyi bir-birindən zərif, incə lirizmlə yüklənən bayatı, ağılar, nağıl, əfsanələr, atalar sözləri və s. nümunələri dinləyə-dinləyə böyümüş, daha sonralar özü bu örnəklərin toplanması işinə qoşulmuşdur. Ə.Cəfərzadənin xalq ədəbiyyatı nümunələrini toplanması işindəki fəallığı bunların yalnız bir yerə yığılması ilə bitməmiş, həm də folklor örnəklərinin təbliği, öyrədilməsi və ayrıca araşdırılmasına qədər davam etmişdir.

Yazıçının ədəbi-bədii irsində folklorlardan istifadə xalq lirikası-bayatı, mahnı mətnləri, layla-oxşamalar, xalq mərasimlərinin təsvir və rituallarından irəli gələn fallar, inanclar, uşaq folklorundan qaynaqlanan nəğmə, tapmacalar, atalar sözü və məsəllərə əsaslanır. Bu nümunələrin hər biri yazılı ədəbiyyatda öz janr xüsusiyyətlərinə uyğun işlədilir. Məsələn, bayatların lirizmi, insani hiss, duyğularından qaynaqlanması, əsərlərdə daha çox konkret obrazların xarakter, düşüncələrini əks etdirməklə eyni zamanda müəllifin xalqın dilindən keçmişə, tarixi hadisələrə olan münasibətini obrazlılıq məqamında ümumiləşdirir. Folklorizm Əzizə Cəfərzadənin bədii irsində sadəcə bu janrların, əsərlərin təhkiyəsinə gətirilməklə bitmir, daha çox əsərlərin təşkili, süjet əlaqəliliyin möhkəmləndirilməsi, obrazların daha canlı fərdi və xarakter keyfiyyətlərində verilməsi, tarixə, zamana, müəllifin hadisələrə münasibətində haşiyələrin aparılması, ən əsası xəlqliliyin göstəricisi olmaqla geniş imkanlara malikdir.

Folklor detallarının nərsdə möhkəmlənən ən zəruri tərəflərindən biri də folklor dilimizdir ki, Ə.Cəfərzadənin bədii irsində ictimai-siyasi; həyati problemlərinin mənalandırılması, sürətlərin təsviri və təqdimində, onların

mənəvi dünyalarının özünəməxsusluqlarının araşdırılmasında güclü poetik vasitədə çıxış edən, geniş imkana malik sənətkarlıq məziyyəsidir.

Ə.Cəfərzadənin bədii yaradıcılığında yer alan folklorizmin araşdırılması, həm də belə bir nəticəyə gəlmək əsas verir ki, ümummilli ədəbiyyat kontekstində gərgin yaradıcılıq axtarırlarından keçən xalq ədəbiyyatı örnəkləri inkişaf etməklə hər zaman yazılı ədəbiyyatımızı orijinal nümunələrlə zənginləşdirmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı tezis və məqalələrdə əksini tapmışdır:

1. Azize Cəfərzadənin aşırmalarında masal türü // Motiv Akademi, 2011, s. 251-255
2. Qafqazda yaz-təqvim mərasimləri (Ə.Cəfərzadə tədqiqatında). Qafqaz xalqlarının folkloru və linqvokulturologiyası mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans, Tiflis, 2012, s. 291 (tezis)
3. Tarixi roman və folklor. // Folklor və tariximiz mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı, 2012, s. 86-93
4. Фольклоризмы в произведениях Азизы Джафарзаде. Материалы международной научно-практической конференции на тему // Литература и художественная культура тюркских народов в контексте восток -запад, Казань, 2014, с. 522-526
5. Kadın yazar Aziza Cəfərzadənin araştırmalarında ana karakteri. // XXVI Uluslararası Kibatek Edebiyat Sempozyumu. Belkıs Halim Vassaf Anısına Edebiyatta kadın, İstanbul-Türkiye, 2014, 28-29 Nisan, s. 313-320
6. Обычаи и традиции Новруза в исследованиях Азизы Джафарзаде // Народна творчість та етнологія. НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського.- К., 2014, с. 62-67
7. Əzizə Cəfərzadə və Azərbaycan qadın aşıqları. // Dədə Qorqud. Elmi-ədəbi toplu, I (50). Bakı, Nurlan, 2014, s. 61-68
8. Uşaq oyunları (Əzizə Cəfərzadə romanlarında) // Ümumtürk kontekstində Qarabağ xalq oyunları və meydan tamaşaları mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Bakı: Zərdabi LTD, 2014, s. 216-223
9. Əzizə Cəfərzadənin bədii nəsrində bayatı mətnləri. // Şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. 2014, № 4, s.106-116

10. Язык художественных произведений Азизы Джафарзаде // Вестник Казахского Национального Университета им. Ал-Фараби, № 5, 2015 с.158-163
11. Ezize Ceferzadenin romanlarında oyun ve oyuncaklar. I Uluslararası Türk dünyası çocuk oyun ve oyuncakları kurultayı. Eskişehir, 2015, s. 417-421
12. Füzuli yaradıcılığı “Folklor və yazılı ədəbiyyat” kontekstində (Əzizə Cəfərzadə tədqiqatında) // Sivilizasiya jurnalı, №1, Bakı, 2016, s.40-44
13. Əzizə Cəfərzadə romanlarında mahını mətnləri // Filologiya məsələləri jurnalı, №1, Bakı, “Elm və təhsil” 2016, s. 287-292

АЗИЗА ДЖАФАРЗАДЕ И ФОЛЬКЛОР

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы. Во введении представлена актуальность темы, объект и предмет, цель и задачи исследования, степень изученности проблемы, дана научная новизна и методологические основы, теоретическая и практическая значимость работы.

Первая глава диссертации «Фольклорные взгляды Азизы Джафарзаде» состоит из трех разделов. В этих разделах были исследованы такие проблемы, как «Азиза Джафарзаде и теоретические основы фольклорных проблем», «Исследования, связанные с праздником Новруз», «Об образе Хыдыр Наби».

Вторая глава «Собирательная деятельность А. Джафарзаде» состоит из двух разделов. Во второй главе были изучены такие проблемы, как «Жанр баяты в сборе материалов и исследованиях А. Джафарзаде», «Деятельность А. Джафарзаде в сборе и исследованиях ашугских стихов».

Третья глава диссертации называется «Проблемы использования фольклора в художественном творчестве Азизы Джафарзаде». Данная глава состоит из пяти разделов: «Творческое использование в художественных произведениях лирических фольклорных образцов – баяты, песня», «Место обрядового фольклора (заклинания, гадания, верования) в художественных произведениях писательницы», «Использование народной эпической традиции: анекдоты и предания», «Творческое использование образцов детского фольклора: игры и загадки», «Творческое использование речевых фольклоризмов: народные сказания»

В «Заключении» диссертации отмечается, что проблемы фольклора занимают основное место в научном творчестве А. Джафарзаде. Полученные в ходе исследования научные выводы обобщаются и систематизируются.

AZIZA JAFARZADE AND FOLKLORE

SUMMARY

The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion and the list of used literatures.

The introduction of the dissertation is about the actuality, the aim and duties of the investigation, the scientific innovations, theoretical-methodological bases of the subject, the theoretical-practical importance and the approbation of the investigation.

The first part of the dissertation work called “Aziza Jafarzade’s folklore-study thoughts” consists of three chapters. In these chapters the problems such as “Aziza Jafarzade and the theoretical basis of the folklore problem”, “The investigations about Novruz holiday”, “About the character Khidir Nabi” are investigated.

The second part of the dissertation work called “Aziza Jafarzade’s collecting activity” consists of two chapters. In the second part the problems such as “The genre “bayati” in Aziza Jafarzade’s investigations”, “Aziza Jafarzade’s activity in folk poem collecting and investigation branches” are investigated.

The third part of the dissertation work is called “The problems about the usage of folklore in Aziza Jafarzade’s artistic activity”. This part consists of five chapters called “The creative usage from the lyric folklore examples – “bayati”, song texts in works of art”, “The place of the ceremonial folklore (witchcraft, fortune-telling and beliefs) in the writer’s works of art”, “The usage from the folk epic tradition: jokes and legends”, “The creative usage from the child folklore examples: games and riddles”, “The creative usage from the speech folklorism: folk sayings”.

In the conclusion the main role of folklore problems in Aziza Jafarzade’s scientific investigation is affirmed and the gained scientific-theoretical thoughts are systematized.

Kağız formatı: 60/84 16/1
Sayı: 100

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФОЛЬКЛОРА**

На правах рукописи

ГУЛЬСЮМХАНЫМ АТАБАЛА ГЫЗЫ ГАСИЛОВА

АЗИЗА ДЖАФАРЗАДЕ И ФОЛЬКЛОР

5719.01- Фольклористика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени
доктора философии по филологии**

БАКУ – 2016